

SCHELPTROMPETTEN IN AZIË

door

C.J.H.M. Tax

Behalve in Europa, Amerika en Oceanië werden grote schelpen ook in Afrika (Zanzibar: *Turbo marmoratus*) en vooral in Azië als muziekinstrumenten gebruikt.

India.

De langstlevende traditie met betrekking tot het gebruik van schelptrompetten bestaat in het subcontinent India. Daar wordt de Chank (*Turbinella pyrum* (Linné, 1758)) al duizenden jaren vereerd als een heilige schelp, met name binnen het Hindoeïsme, waar hij onlosmakelijk verbonden is met Vishnu en diens menselijke incarnatie Krishna. Volgens de mythe werd Vishnu, de oppergod van het Hindoe-pantheon, geboren uit de zee met een chank in zijn linkerhand. De witte schelp is dan ook tegelijkertijd het symbool van de zuiverheid en van de overwinning van het goede over het kwade. Water dat uit de schelp wordt gegoten wordt heilig water en de schelpen zijn dan ook vaak geplaatst op de watervaten op de altaren. De ouderdom van dit gebruik is niet meer te achterhalen, maar vermoedelijk ontstond het in de kustgebieden, waar de schelpen werden gevonden.

De chanktrompet wordt geblazen bij alle ceremonies in dienst van Vishnu, maar daarnaast ook bij gelegenheid van bruiloften en begrafenissen. In vele delen van India wordt bovendien driemaal daags op de schelp geblazen bij het vallen van de avondschemering. Men gelooft dat het geluid ervan kwade geesten verdrijft, vooral in het geval van de uiterst zeldzame en hooggewaardeerde linksgewonden exemplaren van de schelp, die veelal voorzien worden van een montuur van zilver of goud en ingelegd met kostbare edelstenen. Vanwege dit zeldzame verschijnsel van een tegendraads gedraaide spiraal werd de schelp dan ook waarschijnlijk overgenomen door het Boeddhisme. Men zegt immers dat ook

het haar van Boeddha linksom gedraaid was als teken van voorspoed.

In het Boeddhisme wordt muziek gelijkgesteld aan een mantra, en geluid, hetzij vocaal - zoals gezangen en recitaties uit de liturgie - of instrumentaal - zoals het geluid van trommels, trompetten, bellen of schelpen -, is van essentieel belang bij de uitvoering van ieder denkbaar ritueel. Hoewel de bel het meest algemene en onmisbare muziekinstrument is in het Boeddhistische tantraritueel, bezit ook de schelphoorn verschillende betekenisniveaux. In het Indische Boeddhisme wordt de schelp zelfs vaker dan de bel gebruikt om alle voorspoedige gelegenheden te markeren, zowel heilige als profane.

Tibet.

Tijdens de regering van koning Songtsen Gampo (609-649) werd het Boeddhisme in Tibet geïntroduceerd en daarmee ook de witte chank. In de Tibetaanse kunst ziet men de schelp dan ook vaak afgebeeld op voorstellingen van de Boeddha. Dit geschiedt vooral als één van de Döyön Nga, de vijf offergaven, die de zintuigen verblijden (schelp; snaarinstrument; bloemen; spiegel; doek), of als één van de acht gelukbrengende voorwerpen en stoffen, die Boeddha ontving na zijn Verlichting: een gouden vaas (bevat geestelijke schatten); achtpakig wiel (leer van Boeddha); rond overwinningsvaandel; witte schelp (verkondigt de roem van Boeddha); erescherf (beschermt tegen alle kwaad); knoop zonder einde (geluucknoop); lotusbloesem (symbool van reinheid); en twee met elkaar verbonden gouden vissen (symboliseren de redding uit de Oceaan van het Lijden). In deze combinaties komt hij onder meer voor op Tibetaanse altaarkleden en op de tapijten die de rugleuning van de troon van een abt of hoge lama bedekken.

In Tibet spelen muziekinstrumenten een uiterst belangrijke rol in de liturgie van de Boeddhistische kloosters. Zij vallen uiteen in drie groepen: blaasinstrumenten, trommels en bekkens, die zowel uit metaal als uit dierlijke (en menselijke) materialen vervaardigd worden. Bekend zijn onder meer de uit menselijke pijpbeenderen (dijbenen) vervaardigde trompetten en de handtrommels waarin mensenschedels zijn verwerkt. Deze instrumenten, die gebruikt worden in de rites ter ere van de beschermgoden, zijn vermoedelijk evenals de *chank* uit de Indiase cultuur overgenomen. De schelphoorn, in het Tibetaans *dungkar* of *dung-dkar* genoemd, wordt echter niet alleen gebruikt als cultisch instrument, maar ook voor het geven van signalen, zoals dat in vele andere beschavingen het geval was. De *chank* wordt dikwijls gevat in koper of latoen en ver-

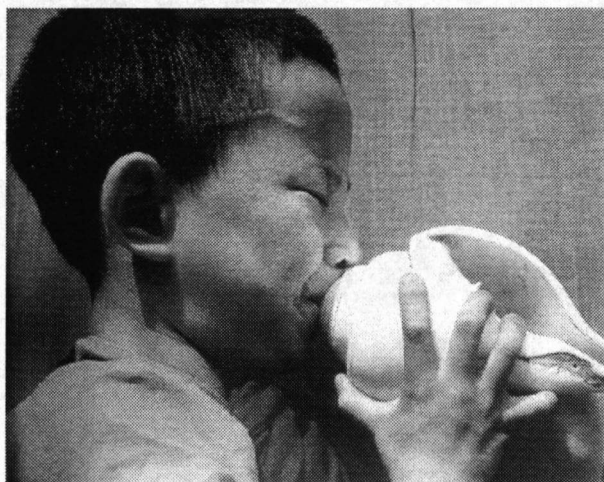

Fig. 1. Een jonge Tibetaanse monnik blaast op een schelp.

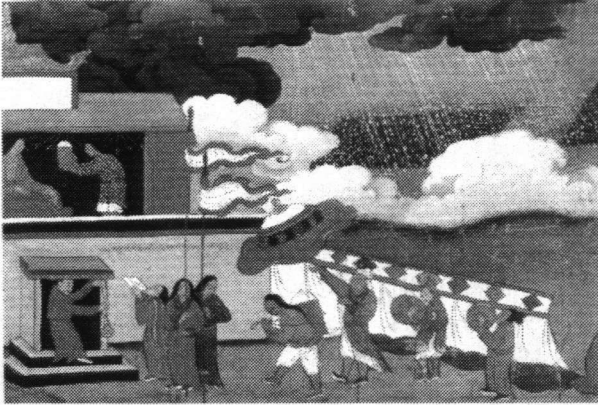

Fig. 2. Thangka uit Oost-Tibet, 19de eeuw, Hamburg, verzameling Gerd-Wolfgang Essen. Detail: het blazen van de chank.

sierd met godsdienstige motieven in turkoois of koraal, maar men maakt ook wel gebruik van schelpen zonder montuur.

In Tibet - alsook in Bhutan, - wordt de schelphoorn gebruikt bij bijna alle Boeddhistische ceremonies en rituelen. Hij wordt gebruikt om het nieuwe jaar in te luiden en opent het ritueel voor de godheid Mahakala, een god binnen het Vajrayana ("diamanten pad", een stroming binnen het Boeddhisme), die de Tibetaanse tegenhanger is van de Hindoegod Shiva en de voornaamste der dharmapalas (beschermers van de godsdienst). Kleinere schelpen, die een schrillere toon produceren, worden gebruikt in begrafenisprocessies. Omdat hij afkomstig is uit een waterrijke omgeving, worden aan de schelp magische krachten toegedicht om regen en hagelbuien te bedwingen. Om de hagel die vaak een bedreiging vormt voor de oogst, te stoppen staan de monniken op de daken van de tempels en blazen in alle richtingen op de schelpen, waarbij zij om beurten ademhalen zodat het geluid verlengd wordt in geluidsgolven die beurtelings aanzwellen en afnemen.

De belangrijkste taak van de *dungkar* is echter om de monniken bijeen te roepen voor het gezamenlijke gebed. Van de persoon aan wie deze taak is toevertrouwd, wordt verwacht dat hij tijdens het blazen zelf eveneens een gebed door zijn geest laat gaan. Het uitzonderlijke belang van dit ritueel blijkt uit een gebeurtenis uit het leven van de tweede Dalai Lama, Gyalwa Gendun Gyatso (1475-1542/1543) van wie verhaald wordt, dat hij het uur van zijn eigen dood voorspelde. Hij deed dit onder de expliciete vermelding van de *dungkar*:

"Dit lichaam is nu oud en gebogen; het is niet meer in staat om mij of iemand anders te dienen. Ik had een mystieke band met het klooster Drepung; vanmorgen heb ik, hoewel er geen thee-ceremonie was, gehoord hoe de heilige schelp de monniken ter vergadering bijeenriep ... En ik heb gedroomd, dat ik door vijf overwinningsvaandels omgeven werd."

Acht dagen later stierf de opperste Lama en hij werd begraven in het klooster Drepung.

Een bijzonder fraaie Tibetaanse schelptrompet wordt thans bewaard in de verzameling Gerd-Wolfgang Essen te Hamburg (fig. 3). Dit exemplaar is voorzien van een zilveren mondstuk en vleugel met een rijke versiering, waarvan de belangrijkste motieven door verguldsel zijn geaccentueerd. Het mondstuk herinnert in zijn vormgeving aan de klokvormige stupa (*Nyangdä Chörten*), die de intocht van Boeddha in het Parinirvana symboliseert. Het is versierd met ranken en cannelures. De vleugel draagt een door ranken omgeven voorstelling van een draak, die in zijn klauwen vier van de acht boeddhistische gelukssymbolen vasthoudt, terwijl de overige vier zijn opgenomen in de rank die de rand van de vleugel vormt. Het symbool in de rechtervoorpoot van de draak is op zijn beurt een *chank*-schelp. Een inscriptie op de onderzijde van de vleugel spreekt de wens uit, dat alle levende wezens in het schallen van dit instrument de zuivere toon van de Dharma, dat zowel de oerklank van de natuur als de leer van de Boeddha verzinnebeeldt, mogen herkennen.

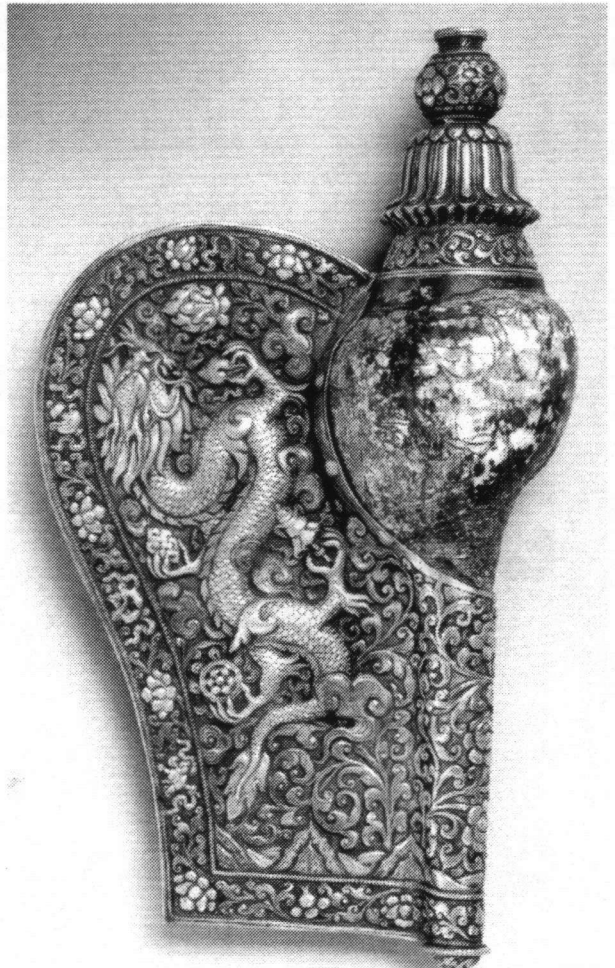

Fig. 3. Dungkar, Tibet, 19de eeuw, lengte 35 cm, Hamburg, Verzameling Gerd-Wolfgang Essen.

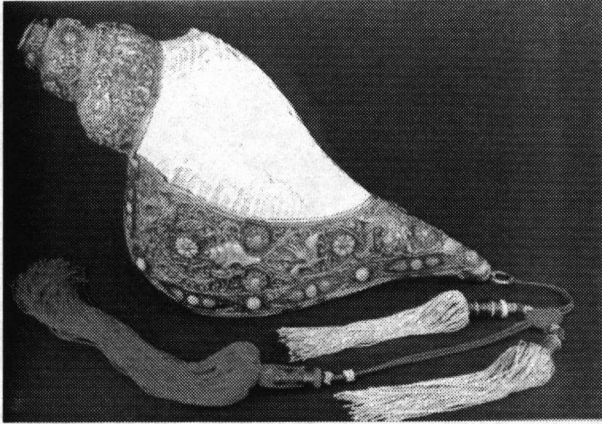

Fig. 4. Dungkar, Centraal-Tibet, 18de eeuw; zilver, koraal, jade, turkooizen; lengte 39,4 cm. Los Angeles County Museum of Art, aankoop Michael J. Connell fonds (M 77.111.2)

China.

Ten tijde van de T'ang-dynastie (618-907) maakten schelptrompetten deel uit van verschillende orkesten, waarvan er drie werden aangetroffen in China (Yann-yueh [2 exemplaren], Shilang (Gansu) en Shinjiang (Joutzi), één in Korea (Ganlith) en één in India (Tian-jivu). Zij kwamen voor in een steeds wisselende combinatie van de volgende instrumenten: geluid producerende stenen, bellen, cariljons van bellen, stenen cariljons, lange en korte verticale fluiten, dwarsfluiten, verschillende soorten windinstrumenten, cythers, luiten, verticale harpen en trommels.

Japan.

Ook in Korea en Japan werden schelptrompetten gebruikt binnen de eredienst. In deze landen werden de trompetten hoofdzakelijk gemaakt van schelpen van de grootste in de omringende wateren levende soort, *Charonia tritonis* (Linné, 1758). Deze werden voorzien van een cilindervormig metalen mondstuk op het uiteinde van de top en functionele, vaak zijden, draagsnoeren met decoratieve kwasten, waarmee de schelpen om het middel konden worden gedragen. In Japan blazen priesters van de Boeddhistische Shugendo-sekte nog altijd bij aanvang van alle godsdienstige ceremonies op de tritonshoorn om een symbolische poort te openen waardoor de tempelgangers toegang kunnen krijgen tot de bovennatuurlijke wereld.

Veel belangrijker was echter de toepassing als signaalhoorn (*horagai*) in tijd van oorlog, en wel ten minste vanaf de Heian-tijd (794-1185). Men kan zich goed voorstellen hoe vaak en met wat voor intensiteit deze trompetschelpen moeten hebben geschald tijdens de haast mythische veldslagen waarin op het eind van de Heian (1180-1185) de Minamoto, een soldatenclan, een einde maakten aan de hegemonie van de Taira, die het keizerlijk hof in hun greep hadden. In de beslissende slag bij Dan-no-oera bij Sjimonoseki verdronken de

Taira tot de laatste man, en met hen de kind-keizer Antoku. Volgens een Japanse legende veranderden de verdronken samoerai in krabben en inderdaad komen in deze wateren veel krabben voor, waarvan het rugpantser een vage gelijkenis met een samoerai-masker vertoont. Dit is echter een gevolg van natuurlijke selectie, omdat dergelijke krabben nog altijd door bijgelovige vissers worden teruggewooid in zee, zodat zij zich ongestoord kunnen voortplanten.

In het door de shoguns van de Kamakura- (1185-1336), Muromachi- (1336-1568) en Edo-tijd (1600-1867) gedomineerde feodale tijdperk zullen de hoorns maar zelden opgeborgen zijn geweest. Met de Onin-oorlog (1467-1477) begon een periode van burgeroorlogen, die meer dan een eeuw zou duren en waarin de grote feodale machthebbers elkaar te vuur en te zwaard bevochten, tot in de Oda-Toyotomi- (of Momoyama-) tijd (1568-1600) achtereenvolgens de krijgsheren Oda Nobunaga (1534-1582), Toyotomi Hideyoshi (+1598) en Tokugawa Ieyasu (+1616) de resterende daimyo's onderwierpen en het eilandenrijk opnieuw tot eenheid brachten.

De *horagai* gaf een veelheid van signalen af. Hij kondigde voor de *ashigaru*, de Japanse voetsoldaten, die voorafgaand aan de strijd via koeriers opdracht hadden gekregen tot mobilisatie, het tijdstip aan waarop zij hun huis dienden te verlaten om zich te begeven naar het verzamelpunt. Nadat de wapenschouw was gehouden, vertrok het leger in een paradeformatie, waarvan beschrijvingen zijn overgeleverd in de literatuur. Zo beschrijft de *Taikoki* uitvoerig de marsorde van het leger van Toyotomi Hideyoshi bij het verlaten van de hoofdstad Kyoto in 1578. Volgens dit verslag marcheerde de drager van de *horagai* in achtste positie, tussen de drager van de oorlogstrom en die van de gong, de beide andere traditionele instrumenten die de strijd begeleiden. Eenmaal op weg werd de *horagai* geblazen om de gevechtsposities in te nemen en vervolgens om het bevel tot de aanval of een bestorming te geven. In de *Iran-ki*, een ooggetuigeverslag van het beleg en de val van het kasteel van Hiji-yama in 1581, treft men het volgende citaat aan, wanneer de verdedigers door een moedige tegenaanval op de berghelling de aanvallers tijdelijk op de vlucht doen slaan:

Fig. 5. Koreaanse schelptrompet.

“De soldaten vochten op alle bergpaden, en de soldaten uit het kasteel stelden zich op in één lijn. Meer en meer vergrootten zij hun kracht van boven op de berg, wachtend tot de vijand tegen hen zou oprukken, dus bliezen zij op de schelp en sloegen op de grote trom, terwijl beide zijden hun strijdkreet aanhieven”.

De *horagai* blijkt met name in de Oda-Toyotomi-tijd een populair motief. Hij wordt niet alleen veelvuldig genoemd in de kronieken uit deze tijd, maar komt ook voor op contemporaine afbeeldingen. Op een prent met voorstelling van de belegering en beschieting van een kasteel in de aanwezigheid van Hideyoshi treft men zowel de *horagai* als de oorlogstromen en de signaalklok aan, terwijl op een andere prent Hideyoshi zelf de schelp aan zijn mond zet om het aanvalssignaal te geven voor de slag bij Shizugatake in 1583.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat dit instrument ook een populair versieringsmotief werd voor onderdelen van de militaire uitrusting van de samoerai. Als zodanig zijn trompetschelpen afgebeeld op zadels en stijgbeugels, waarbij de snoeren en kwas-ten dankbaar werden benut om ook de uitstekende delen van met name de zadels niet onversierd te laten.

De karakteristieke vorm van de Tritonshoorn leende zich bovendien uitstekend voor de vervaardiging van helmen, waarbij het cilindrische mondstuk de plaats innam van de volkomen functioneloze, maar door de rigide militaire traditie voorgeschreven opening (*tehen*) in de top van de helm. Deze bijzondere helmen (*kawari kabuto*), die afweken van de meer klassieke typen, werden vooral vervaardigd tijdens de Momoyama- en vroege Edo-periode en waren uitgevoerd in een uiterst realistische repoussé-techniek. Zij waren voorbehouden aan generaals en waren eerder ceremonieel dan functioneel van aard, omdat de bewerkelijke versiering alleen kon worden uitgevoerd in zacht ijzer, dat in de hitte van de strijd niet bestand zou zijn tegen het zorgvuldig getemperde staal van de Japanse zwaardkling. De helmen, die vaak waren afgezet met een verguld randje, waren evenals de echte trompetten voorzien van snoeren en uiteraard van een nekbeschermer.

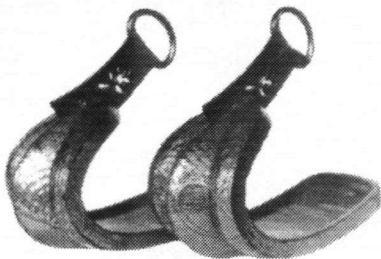

Fig. 6. Stijgbeugels met een ontwerp van tritonshoorns en decoratieve koor- den; hout en ijzer met verguldsel; 17de eeuw, Kyoto, Koza Kobunka Kaikan.

Israel.

Bijzonder is de vondst van een *Charonia*-schelp met afgezaagde top in Hazor, een oude Kanaänitische koningstad in het noorden van Israel, 14 km ten noorden van het Meer van Genesareth. Verwoest

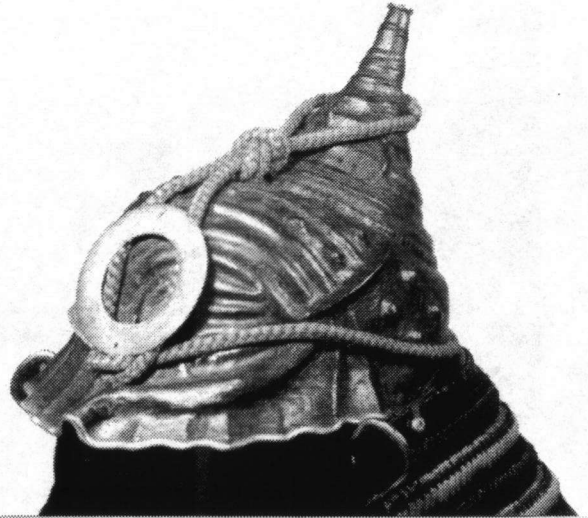

Fig. 7. Helm in de vorm van een tritonshoorn; ijzer, repoussé, deels verguld; Momoyama- of vroege Edo-tijd; Hiroshima, verzameling Yokota.

door Jozua tijdens de verovering van Kanaan door de Israëlieten [Joz. 11, 1-14], werd de stad opnieuw als vesting in gebruik genomen door Salomo (970-930 v.Chr.) [1 Kon. 9, 15]. De schelp werd gevonden in één van de zes wachtlokalen die de poort uit die tijd flankeren en werd naar alle waarschijnlijkheid gebruikt door de soldaten die wacht liepen op de muren. De vondst is vooral opmerkelijk, omdat in het Oude Testament geen melding wordt gemaakt van het gebruik van schelpen als trompetten. Naast metalen trompetten, die gebruikt werden bij de oorlogvoering, is immers vooral sprake van de ramshoorn of *sjofar*, die bij religieuze plechtigheden, waaronder de aankondiging van de shabbat, werd geblazen.

Determinatie van de schelp wordt bemoeilijkt door het feit, dat de buitenkant ervan nogal afgesleten is. Er zijn dan ook twee mogelijkheden, uitgaande van de geografische positie van de vindplaats. Enerzijds ligt Hazor hemelsbreed op ongeveer 46 km afstand van de kust van de Middellandse Zee, waar *Charonia variegata* (Lamarck, 1816) wordt aangetroffen. Deze kan in dat geval door Salomo's handelspartner, koning Hiram van Tyrus in Phoenicië, zijn aangevoerd. Anderzijds werden veel luxe goederen geïmporteerd via de belangrijke haven-(dubbel?)stad Eilat - Ezion Gheber [1 Kon. 9, 26] aan de Golf van Aqaba, een arm van de Rode Zee, zodat ook de Indo-Pacifische soort *Charonia tritonis* tot de mogelijkheden behoort. Hazor zelf lag vanouds op een belangrijk kruispunt van handelswegen naar Syrië, Anatolië en Mesopotamië, het laatste gelegen aan de Perzische Golf.

[Dank aan Willem Faber, die de schelp uit Hazor onder mijn aandacht bracht]